

Ks. JAN PIETRZYKOWSKI¹ SDB
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID ID: 0000-0001-5414-3902

ZJAZDY (KONFERENCJE) BISKUPÓW POLSKICH W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

POLISH BISHOPS' CONVENTIONS (CONFERENCES) IN THE INTERWAR PERIOD

Abstract

Polish Episcopal Conference involved the bishops of all three rites who jointly served their pastoral functions. The resolutions of the conventions did not have the character of particular law, only bishops could implement them in their dioceses. The conferences were headed by primates of Poland or the bishops with the hierarchically highest ranks. The meetings in Gniezno in 1919 and 1928 were the landmarks in the organisation of conventions. The executive body of Bishops' Conferences was the Committee of Bishops and, since 1928, the Commission of Law. In order to improve collective work, special episcopal commissions were constituted. Initially, their aim was to deal with a given issue, yet after 1928 they were established as permanent bodies. 38 Polish Episcopal Conferences, including 16 extraordinary ones, took place in the interwar period.

Keywords: Bishops' Conventions, Episcopal Conferences, Church in Poland, interwar period

Abstrakt

Konferencja Episkopatu Polski obejmowała biskupów wszystkich trzech obrządków, którzy łącznie wykonywali swoje funkcje duszpasterskie. Uchwały zjazdów nie posiadały charakteru prawa partykularnego, tylko biskupi mogli je wprowadzać w swoich diecezjach. Konferencjom przewodniczyli prymasi polscy lub najstarsi hierarchicznie biskupi. Przelomowe znaczenie dla organizacji zjazdów miały spotkania w Gnieźnie w roku 1919 i 1928. Organem wykonawczym Konferencji Biskupów był Komitet Biskupów, a od roku 1928 Komisja Prawna. Celem usprawnienia pracy kolegalnej powoływano komisje episkopatu, początkowo przeważnie do załatwienia jakiejś sprawy, a po 1928 roku miały one charakter stały. W okresie międzywojennym odbyło się 38 Konferencji Episkopatu Polski, w tym 16 nadzwyczajnych.

Słowa kluczowe: Zjazdy Biskupów, Konferencje Episkopatu, Kościół w Polsce, okres międzywojenny

¹ Ks. prof. dr hab. Jan Pietrzykowski SDB – pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Nauk Historycznych Uniwersytetu Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, wykładowca historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą, Dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Warszawskiej; e-mail: j.pietrzykowski@uksw.edu.pl

WSTĘP

Okazją do podjęcia się tego zagadnienia była setna rocznica Zjazdu Biskupów, który odbył się 10-12 grudnia 1918 roku w Warszawie. Konferencja Episkopatu obejmuje zespół biskupów narodu lub kraju, którzy łącznie wykonują swoją funkcję duszpasterską (Sołtyszewski 1967, 35). Zjazdy Biskupów wykształciły się samodzielnie bez specjalnej aprobaty Stolicy Apostolskiej i miały początkowo charakter konsultacyjny, a ich uchwały nie posiadały mocy wiążącej. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku podał kilka dyspozycji odnośnie do konferencji prowincjalnych (metropolitalnych), natomiast nie wspomniał o konferencjach episkopatu o zasięgu krajowym (*Codex* 1974, 292, 1507, 1909; Hemperek 1970, 23-42). Akceptacja istnienia i działalności Zjazdów Biskupów Polski przez Stolicę Apostolską nastąpiła w art. 23 Konkordatu z 1925 roku. Zgodnie z jego treścią, zmiany języka używanego w kazaniach, nabożeństwach dodatkowych oraz wykładach w seminariach duchownych mogą być dokonane za specjalnym upoważnieniem Konferencji Biskupów obrządku łacińskiego. Podobnie też sankcją prawną Konferencja Episkopatu Polski uzyskała w 1936 roku na podstawie Pierwszego Synodu Plenarnego, którego uchwały zatwierdziła Stolica Apostolska (*Pierwszy Polski Synod Plenarny* 1936, 7; Włodarczyk 1986, 336; Szafronowski 1984, 65-67).

Bazę źródłową stanowią głównie Protokoły ze Zjazdów (Konferencji) Biskupów Polski (dalej PZB) i Protokoły Komitetu Biskupów (dalej PKB) przechowywane w Archiwum Diecezjalnym Siedleckim w Siedlcach (dalej ADS). Odczuwa się brak osobnych publikacji na temat konferencji w okresie międzywojennym. Problematyka ta była podejmowana w opracowaniach dotyczących prymasostwa, episkopatu tego okresu i biogramach poszczególnych hierarchów łacińskich (Fąka 1977, 101-123, 109-129; Wilk 1988, 161-188; Pest 2004).

1. GENEZA KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI

W XX wieku, na progu niepodległości na obszarze całej Rzeczypospolitej metropolitalne konferencje biskupów odbywały się w Królestwie Polskim, Galicji, a nawet sporadycznie w prowincji mohylewskiej. Nie zwoływano zjazdów episkopatu w metropolii gnieźnieńsko-poznańskiej, do której należała tylko jedna sufragania, mianowicie diecezja chełmińska, w której ordynariuszami byli Niemcy. Konferencje biskupów małopolskich obrządku łacińskiego nie posiadały żadnego regulaminu, a z przebiegu ich obrad tylko w wyjątkowych wypadkach sporządzano protokoły (Kumor 1980, 34, 135-136). Ponieważ spotkania warszawskie zostały przekształcone w Zjazdy Biskupów Polski o zasięgu całego odrodzonego kraju, dlatego też im poświęcono więcej uwagi. Inicjatorem spotkań episkopatu metropolii warszawskiej był ks. Antoni Julian Nowowiejski, rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku (Hospes 1927, 110). Wówczas wyjazdy i spotkania biskupów pod berłem cara były utrudnione, dlatego też początkowo celem zmylenia czujności administracji

rosyjskiej wykorzystywano okazję składania życzeń noworocznych cesarzowi na ręce generała gubernatora. Podczas pobytu w Warszawie biskupi mogli porozumieć się wzajemnie w sprawach kościelnych i narodowych oraz nakreślić sobie jednolity kierunek działania. Pierwsza Konferencja Episkopatu Metropolii Warszawskiej odbyła się w dniach 14-17 grudnia 1906 roku. Uchwalono na niej m.in. regulamin konferencji, w myśl którego do udziału w zjazdach osobiście lub przez delegatów zobowiązani byli rządcy diecezji (biskupi ordynariusze, administratorzy apostołscy, wikariusze kapitulni oraz biskupi pomocniczy). Do 27 lipca 1918 roku rządcom diecezji mogli towarzyszyć księża konsultanci z głosem doradczym (Karbownik 1991, 237). Spotkaniom przewodniczyli metropolici: Wincenty Popiel-Chościak (1883-1912) i Aleksander Kakowski (1913-1938) oraz Achilles Ratti (1918-1919), wizytator apostołski. Obowiązki sekretarzy pełnili biskupi płoccy – Apolinary Wnukowski (1904-1908), a po nim A. J. Nowowiejski (1908-1941) (Hemperek 1977, 49-51; *Acta Nuntiaturae Poloniae* 1995, 188).

Pierwszy nieformalny zjazd episkopatu polskiego odbył się w dniach od 15 do 18 marca 1917 roku w Warszawie, gdzie abp A. Kakowski gościł biskupów z trzech zaborów (dwóch stref „okupacyjnych”; austriackiej i niemieckiej). Użyty wyraz „polskiego”, a nie „Polski”, podkreśla że w tym roku Polska nie była jeszcze niepodległa. Okazją do zrealizowania Konferencji Episkopatu była setna rocznica utworzenia archidiecezji warszawskiej. Arcybiskup Kakowski był zdania, że biskupi polscy powinni wspólnie się naradzić nad problemami nie tylko religijnymi, ale i narodowymi nurtującymi wszystkich Polaków (Padacz 1970, 311-312; Jezusek 1971, 331, Kakowski 2000, 357-358).

Pierwszy Zjazd Biskupów odradzającego się państwa polskiego odbył się w dniach 10-12 grudnia 1918 roku w Warszawie. Według pierwotnego zamiaru miała to być tylko Konferencja Biskupów Metropolii Warszawskiej, ale w związku ze zmienioną sytuacją polityczną przekształcono ją w zjazd ogólnopolski. Inicjatorem i realizatorem tego przedsięwzięcia był abp A. Kakowski. W konferencji uczestniczyło 12 ordynariuszy (A. Kakowski, J. Teodorowicz, S. K. Zdzitowiecki, A. S. Sapieha, L. Wałęga, A. J. Nowowiejski, A. Łosiński, M. Ryx, A. Karaś, P. Mańkowski, M. Fulman, H. Przeździecki) i 7 biskupów pomocniczych (K. Fischer, S. Gall, W. Krynicki, W. Owczarek, P. Kubicki, R. Jałbrzykowski). Nie przyjechał wtedy do Warszawy m.in. prymas Polski abp E. Dalbor z powodu trudności komunikacyjnych i abp J. Bilczewski ze względu na walki o Lwów. Przewodniczenie obrad abp A. Kakowski powierzył wizytatorowi apostołskiemu A. Rattiemu, przybyłemu do Warszawy w maju 1918 roku (*I Diari di Achille Ratti* 2013, 173-175; Wolny 1986, 59-60; Pest 2004, 133-134).

2. KWESTIA PREZYDENCJI ZJAZDÓW BISKUPÓW

Za podstawę organizacyjną przyszłych zjazdów plenarnych przyjęto dotychczasowy regulamin Konferencji Biskupów Metropolii Warszawskiej. Zgodnie z tym regulaminem zjazdu ogólnopolskie miał zwoływać i im przewodniczyć

abp A. Kakowski. Celem odróżnienia Zjazdów Biskupów Polski od Konferencji Metropolii Warszawskiej, za sugestią ks. A. Rattiego, postanowiono konferencje plenarne odbywać w Częstochowie. Z powodu dość licznej obecności biskupów pomocniczych, w tym zjeździe ordynariuszom nie towarzyszyli konsultanci. Podjęto jednak uchwałę, że w przyszłości dla szczegółowego przedstawienia jakiejś kwestii mogą być zapraszani księża referenci. W dniach 12-14 marca 1919 roku odbył się w Warszawie drugi Zjazd Biskupów Polski. Zwołał go abp A. Kakowski ze względu na konieczność zajęcia stanowiska wobec spraw kościelnych, które miały być rozpatrywane w sejmie. Postanowiono wtedy, że prymas Polski abp E. Dalbor zwoła następną konferencję do Gniezna, a program przygotowuje Komitet Biskupów składający się z arcybiskupów: Józefa Bilczewskiego, Edmunda Dalbora, Aleksandra Kakowskiego i Józefa Teodorowicza (Fąka 1977, 116; Wilk 1992, 60).

Zgodnie z podjętą w Warszawie uchwałą, na kolejną Konferencję Episkopatu Polski biskupi ordynariusze zebrali się w Gnieźnie w dniach 26-30 sierpnia 1919 roku (ADS, PZB – *Gniezno 1919*). Zjazd przygotował i obradom przewodniczył arcybiskup gnieźnieński i poznański prymas Polski E. Dalbor. Wydarzenie to okazało się przełomowe dla dalszych kolegialnych prac biskupów polskich. Podczas obrad trójosobowa komisja w składzie: bp Sapięha, bp Łosiński i bp Piotr Mańkowski, opracowali projekt regulaminu Zjazdu Biskupów, który poprawiono i zaakceptowano 28 sierpnia. Regulamin precyzował przedmiot i procedurę obrad, a także charakter zjazdów biskupów. Prawo zwoływania i przewodniczenia konferencjom plenarnym przyznano prymasowi Polski, a nie abp. Kakowskiemu. Wyraźnie pominięto nieobecny wtedy arcybiskupa warszawskiego. Uczestnicy zjazdu uważali, że Konferencja Episkopatu Polski nie ma charakteru urzędowego i kieruje się uchwalonym przez siebie regulaminem, a nie statutem. Dlatego też z przyczyn formalnych Konferencja Episkopatu określano od 1919 roku mianem Zjazdu Biskupów. Nazwa została zmieniona pod koniec lat dwudziestych. W Gnieźnie w 1928 roku po raz pierwszy biskupi podpisywali Protokół Konferencji Biskupów Polski, a w 1929 roku w Poznaniu Protokół Konferencji Episkopatu Polski. Od listopada 1932 roku funkcjonuje określenie Konferencja Plenarna Episkopatu Polski, a wyjątkowo w 1938 roku w Częstochowie zatytułowano – Konferencja Ogólna Episkopatu Polski (ADS, PZB – *Gniezno 1928, Poznań 1929, Warszawa 1932, Częstochowa 1938*). Zgodnie z przyjętym regulaminem, w razie nieobecności abp. Dalbora, prezydować miał najstarszy arcybiskup. Zastrzeżono jednak pierwszeństwo dla biskupów posiadających godność kardynalską. Z powodu nieobecności kardynałów, obradom biskupów w Częstochowie na Jasnej Górze, w dniach 21-25 czerwca 1922 roku, przewodniczył arcybiskup lwowski św. Józef Bilczewski (ADS, PZB – *Częstochowa 1922*; Fąka 1977, 109-129; Wilk 1988, 166-168).

Zgodnie z polską tradycją pierwszeństwo należało się arcybiskupowi gnieźnieńskiemu prymasowi Polski, którym od roku 1915 był E. Dalbor. Wypada dodać, że A. Kakowski został prekonizowany arcybiskupem dwa lata wcześniej, w 1913 roku, a z okazji obchodów setnej rocznicy powstania archidiecezji warszawskiej przypomniał sobie o tytule Prymasa Królestwa Polskiego z nadania cara Aleksandra I. Stoli-

ca Apostolska godność prymasa traktowała jako tytuł honorowy i za pierwszego hierarchę uważała abp. Kakowskiego. Jednak w świadomości społeczeństwa polskiego i władz państwowych tytuł prymasa Polski cieszył się dużym szacunkiem.

Arcybiskup A. Kakowski zbyt faworyzował wizytatora apostolskiego A. Rattiego i jemu powierzył w Warszawie przewodniczenie dwóm pierwszym Zjazdom Biskupów Polski. 6 czerwca 1919 roku został on mianowany nuncjuszem apostolskim i w ten sposób zmienił się charakter jego misji z czysto kościelnej na polityczną, co umiejętnie wykorzystał prymas Dalbor, pozbawiając A. Rattiego uczestnictwa w Konferencjach Episkopatu Polski. Prymas Polski, wzorując się na krajach niemieckojęzycznych, nie zaprosił nuncjusza na zjazd do Gniezna, mimo iż ten o to zabiegał. Arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego poparli uczestnicy Konferencji Episkopatu, szczególnie biskupi galicyjscy, gdyż stali na stanowisku niezależności episkopatu polskiego od nuncjatury w sprawach politycznych i wewnętrzkościelnych. Nuncjusz brakiem zaproszenia poczuł się dotknięty, a 29 sierpnia 1919 roku – pod koniec Zjazdu Biskupów – przyjechał „pomodlić się u grobu św. Wojciecha”. Nuncjusze okresu międzywojennego byli informowani na bieżąco o terminie i miejscu Konferencji Episkopatu i z jej obrad otrzymywali protokoły (ADS, PZB – *Gniezno 1919*; Wilk 1988, 172-173; Pest 2004, 202-206).

Wskazania papieża w sprawie zjazdów otrzymał episkopat polski dopiero w 1924 roku za pośrednictwem bp. Henryka Przeździeckiego. Sekretarz episkopatu poinformował Komitet Biskupów, że życzeniem Piusa XI było, aby „1. Zjazdy ogólnokrajowe nie przeszkadzały zjazdom prowincji kościelnych, 2. Aby zapraszać na zjazdy przynajmniej na koniec biskupów unickich, 3. Na zjazdach pożądana jest obecność Nuncjusza” (ADS, PKB – *Warszawa 1924*). Na najbliższej Konferencji Episkopatu w Częstochowie w lipcu 1924 roku postanowiono jednogłośnie zapraszać stale nuncjusza. Pierwszy raz abp Lorenzo Lauri (1921-1927) uczestniczył w Zjeździe Biskupów Polski, który odbył się 26-29 maja 1925 roku w Warszawie (ADS, PZB – *Warszawa 1925*).

Kolejny prymas Polski, abp August Hlond (1926-1948), uznawał pierwszeństwo abp. Kakowskiego w episkopacie polskim. Po śmierci prymasa Dalbora metropolita warszawski stał na czele Komisji Prawnej i przewodniczył Konferencjom Episkopatu Polski, które przygotowywał arcybiskup gnieźnieński i poznański, a w rzeczywistości robił to Komitet Biskupów (od 1928 roku Komisja Prawna). Do znowelizowanego regulaminu Zjazdu wprowadzono zapis, że obradom przewodniczy najstarszy hierarchicznie biskup (ADS, PZB – *Gniezno 1919, 1928, Warszawa 1927*).

Regulamin z 1919 roku z pewnymi uzupełnieniami i poprawkami na następnych konferencjach obowiązywał prawie do końca lat trzydziestych. Po Synodzie Plenarnym przeprowadzonym w 1936 roku w Częstochowie biskupi postanowili zmodyfikować dawny regulamin. Nowy projekt, bardziej jasny i zwięzły, przygotował bp H. Przeździecki. Regulamin Konferencji Episkopatu Polski został uchwalony 26 września 1938 roku na Konferencji Ogólnej w Częstochowie (ADS, PZB – *Częstochowa 1938*).

W latach 1918-1919 sekretarzem Zjazdów Biskupów Polski był bp A. J. Nowowiejski. Podczas pierwszej konferencji w Gnieźnie został wybrany biskup janowski, czyli podlaski, H. Przeździecki i był nim do 1925 roku. Przez rok następny obowiązki te pełnił biskup łomżyński Romuald Jałbrzykowski. Ponieważ został on mianowany metropolitą wileńskim, obowiązki sekretarza przejął bp Stanisław Łukomski, kolejny ordynariusz łomżyński (ADS, PZB – *Warszawa 1925, 1926, 1927*). Od 1919 roku protokoły ze Zjazdów Biskupów Polski sekretarz sporządzał w języku polskim i następnie przysyłał wszystkim członkom konferencji episkopatu. Na zjeździe gnieźnieńskim w 1919 roku ukonstytuował się Komitet Biskupów jako organ wykonawczy Zjazdów Biskupów Polski. Do komitetu weszli: z urzędu – prymas i sekretarz, oraz trzech członków z wyboru: abp J. Teodorowicz, bp A. S. Sapieha i bp Marian Fulman. Zadaniem tego organu wykonawczego było przygotowywanie obrad plenarnych i wykonywanie uchwał konferencji. Posiedzenia odbywały się przeważnie od trzech do czterech razy w roku. Ponadto w sprawach nagłych i pilnych Komitet Biskupów podejmował decyzje i zajmował oficjalne stanowisko w imieniu Konferencji Episkopatu Polski. W 1928 roku podczas Zjazdu Biskupów w Gnieźnie reorganizowano sposób funkcjonowania tej instytucji i zlikwidowano m.in. Komitet Biskupów, powołując na jego miejsce Komisję Prawną, odpowiednik obecnej Rady Głównej Episkopatu Polski (ADS, PZB – *Częstochowa 1920, Warszawa 1925, Gniezno 1928, PKB – Warszawa 1924, 1925; Pest 2004, 136*).

3. USPRAWNIANIE FORM ORGANIZACYJNYCH KONFERENCJI

Celem usprawnienia wspólnej działalności episkopatu, a przede wszystkim technicznej obsługi Komitetu Biskupów, prymas E. Dalbor powołał Biuro Episkopatu z siedzibą w Warszawie przy ul. Miodowej 14. Miało ono za zadanie przygotowywać i załatwiać sprawy bieżące związane ze Zjazdami Biskupów Polski i poszczególnymi komisjami episkopatu. Ponadto biuro utrzymywało kontakty z sejmem, pośredniczyło w nuncjaturze i u władz państwowych w konkretnych sprawach diecezji (Fąka 1977, 123-124). Na zjeździe biskupów w Częstochowie w 1923 roku uchwalono, że biskupi diecezjalni na utrzymanie biura będą płacić kwoty odpowiadające uposażeniom dwóch wikariuszy. Zwierzchnikiem biura był prymas Polski i on mianował kierownika (ADS, PZB – *Częstochowa 1923; Pietrzykowski 1982, 41*). Dodatkowo przy Biurze Episkopatu w 1922 roku prymas Polski E. Dalbor utworzył własną Kancelarię Prymasowską. Decyzją Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościoła została ona zamknięta w lutym 1925 roku. Jednak nowy prymas kard. A. Hlond w styczniu 1928 roku zorganizował w Poznaniu „Przyboczną Kancelarię Prymasowską”, przemianowaną na Kancelarię Prymasowską (Wilk 1988, 178, 187).

Członkami Zjazdów Biskupów Polski byli ordynariusze miejsca wszystkich trzech obrządków, koadiutorzy, administratorzy apostołscy (ADS, PZB – *Częstochowa 1935, Kosiński 1974, 11*), a po 1921 roku także biskupi pomocniczy oraz

inni biskupi tytularni wykonujący funkcję powierzoną przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu Polski (ADS, PZB – *Częstochowa 1936*; Brudzisz 1985, 757), np. biskup polowy Wojsk Polskich. Udział biskupów diecezjalnych był obojętny – posiadali oni głos decydujący. Biskupi sufragani mieli tylko głos doradczy, a ich udział choć fakultatywny był jednak pożądany. Tylko na Konferencji Episkopatu Polski w Częstochowie 2-4 lipca 1924 roku wszyscy uczestnicy, tak biskupi ordynariusze jak i sufragani, mieli głos decydujący (ADS, PZB – *Częstochowa 1924*). Od początku w zjazdach krajowych aktywnie i regularnie uczestniczył arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego Józef Teodorowicz. Pod koniec lat trzydziestych nie przyjeżdżał on na Konferencje Plenarne z powodu choroby i podeszłego wieku. Początkowo na Zjazdy Episkopatu nie zapraszano biskupów greckokatolickich z metropolii halicko-lwowskiej. Pierwszy raz zaproszono ich w 1923 roku. Jednak dopiero po interwencji nuncjusza apostolskiego L. Lauriego sporadycznie brali udział we wspólnych pracach episkopatu polskiego. Jako pierwszy unicki hierarcha w 1924 roku przybył do Częstochowy biskup stanisławowski Grzegorz Chomyszyn. Po raz pierwszy abp Roman Szeptycki uczestniczył w Konferencji Episkopatu Polski w 1928 roku w Gnieźnie i w kilku następnych. Członkowie episkopatu, którzy przewidywali, że w zjeździe nie wezmą udziału, usprawiedliwiali swoją nieobecność, przysyłając o tym listownie wiadomość na ręce sekretarza Konferencji Episkopatu bądź prymasa Polski (Pietrzykowski 1982, 39-40). Obrady biskupów stały zawsze *sub secreto jurato*, które obowiązywało wszystkich obecnych. Ci mogli o przebiegu zjazdu poinformować innych biskupów diecezjalnych lub sufraganów, którzy też byli zobowiązani do powyższej tajemnicy (ADS, PZB – *Częstochowa 1938*).

W skład konferencji nie wchodził biskupi rezydencjalni dymisjonowani. Z zasady nie zapraszano na zjazdy tych biskupów mieszkających na terenie Polski, którzy nie pełnili obowiązków zleconych przez Stolicę Apostolską, jak byłego sufragana lwowskiego bp. Józefa Bandurskiego, po 1926 roku byłego sufragana łuckiego bp. Michała Godlewskiego, arcybiskupa tytularnego Karola Hryniewickiego oraz biskupów rezydentów: po 1928 roku arcybiskupa mohylewskiego Edwarda Roppa, byłego biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke, przebywającego w Poznaniu. Nie miał obowiązku uczestnictwa w Konferencjach Episkopatu Polski były biskup kamieniecki Piotr Mańkowski, rezydujący w Buczaczu, a po roku 1926 we Włodzimierzu Wołyńskim. Jednak interesował się on sprawami Kościoła w Polsce i do końca życia (1933 r.) pozostawał czynnym członkiem Zjazdu Biskupów (ADS, PZB – *Gniezno 1919, Warszawa 1932*; Krasocki 1996, 97-98; Wilk 1992, 62-64; Kozyrka 2004, 193-206; Rosowski 2008, 83-84).

Na podstawie przebadanych materiałów archiwalnych ks. S. Wilk stwierdził, że od grudnia 1918 roku do września roku 1939 odbyło się 38 Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski, w tym 16 nadzwyczajnych. Przeważnie Zjazdy Biskupów trwały dwa lub trzy dni, ale były też dłuższe, jak u jezuitów w Krakowie od 28 maja do 3 czerwca 1921 roku, lub krótsze – jednodniowe, a nawet kilkogodzinne

24 sierpnia 1936 roku w dzień rozpoczęcia Pierwszego Synodu Plenarnego. Najwięcej Konferencji Episkopatu Polski odbyło się w Warszawie – 22, następnie w Częstochowie – 10, Poznaniu – 3, Gnieźnie – 2 i w Krakowie – 1 (ADS, PZB 1919-1939; Wilk 1992, 66).

Zgodnie z §8 regulaminu przedmiot Zjazdów Biskupów Polski miał szeroki zakres: obejmował sprawy religijne, społeczno-narodowe i polityczne, o ile dotyczyły całego Kościoła w Polsce. Porządek obrad ustalał prymas Polski w porozumieniu z Komitetem Biskupów (Komisją Prawną). Na miesiąc przed terminem Zjazdu Biskupów Polski biskupi mogli nadsyłać do prymasa wnioski do spraw, które powinny być omawiane (ADS, PZB – *Częstochowa 1923*). Zwracano uwagę na to, aby poza sprawami przygotowanymi i zatwierdzonymi na porządek dzienny nie wnoszono innych tematów. Materiału obrad dostarczały sprawy wnoszone przez biskupów w formie pisemnych referatów. Za pozwoleniem przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski i po wyrażeniu zgody przez przynajmniej pięciu uczestników biskupi mogli także przedstawiać trudne sprawy własnych diecezji w celu zasięgnięcia rady członków zjazdu (Pietrzykowski 1982, 44-45). Sporządzony protokół ze zjazdu odczytywał sekretarz na początku następnej konferencji. Przykładowo program Konferencji Episkopatu Polski pod koniec lat dwudziestych obejmował następujące punkty: a. sprawozdania komisji, b. komunikaty, c. referaty. Zjazdy Biskupów poświęcone jednej problematyce należały do wyjątków. Konferencję z lutego 1932 roku można porównać do kursu dla biskupów na temat Akcji Katolickiej, ponieważ temu zagadnieniu poświęcono aż sześć referatów (ADS, PZB – *Gniezno 1919, Warszawa 1927, 1932*).

Różnorodność spraw, które omawiano na konferencjach plenarnych, przyczyniła się do opracowywania i załatwiania poszczególnych kwestii w mniejszych zespołach, kilkuosobowych komisjach. Ich ilość i zakres zainteresowań w pewnym stopniu wskazywał na główne kierunki działalności Zjazdów Biskupów Polski. Praktycznie do 1928 roku – poza Komisją Liturgiczną – charakter tworzonych komisji był tymczasowy. Powoływano je na Konferencjach Episkopatu do opracowania i załatwienia konkretnych zadań, np. nowego rozgraniczenia diecezji (ADS, PZB – *Gniezno 1919, Częstochowa 1922; Mysiek 1966, 165-166*). Przewodniczącym danej komisji był najstarszy hierarchicznie biskup. Zwołana nadzwyczajna Konferencja Episkopatu w Gnieźnie w 1928 roku powołała dziewięć stałych komisji. Zadania, dla których je ustanowiono, wypływały z ich nazw: Komisja Prawna, Komisja Szkolna, Komisja Prasowa, Komisja Społeczna, Komisja Synodalna, Komisja do Akcji Innowierców, Komisja do Spraw Akcji Katolickiej, Komisja Unijna, Komisja Duszpasterska. Na następnych Konferencjach Episkopatu powołano jeszcze dodatkowe komisje: Komisję do spraw Dobroczynności i Instytucji Charytatywnych, Komisję do spraw Uniwersytetów Ludowych. Nie wszystkie wyżej wymienione komisje wykazywały się aktywną działalnością. Podczas Konferencji Ogólnej w 1938 roku w Częstochowie uznano za istniejące tylko siedem zespołów roboczych. Niektórzy z biskupów pracowali nawet w trzech komisjach. O zwolnieniu ich z członkostwa decydowała Komisja Prawna (ADS, PZB – *Gniezno 1928, Częstochowa 1938; Pietrzykowski 1982, 53*).

ZAKOŃCZENIE

Narodowy (krajowy) Zjazd Biskupów można porównać do synodu plenarnego gromadzącego biskupów wszystkich prowincji danego kraju z tą jednak różnicą, że synod jest zwoływany za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej. W okresie międzywojennym Zjazdy Biskupów (od 1928 roku Konferencje Episkopatu Polski, a od roku 1932 Konferencje Plenarne Episkopatu Polski) zorganizowały się na bazie Konferencji Metropolii Warszawskiej. W omawianym okresie odbyło się 38 Konferencji Episkopatu Polski, w tym 16 nadzwyczajnych. W skład Konferencji Episkopatu Polski wchodziła biskupi wszystkich trzech obrządków: rzymskokatolickiego, greckokatolickiego i ormiańskiego. Zgodnie z regulaminem, zjazd przygotowywał Komitet Biskupów (od 1928 roku Komisja Prawna) – jako organ wykonawczy.

Biskupi odnosili się pozytywnie do udziału w Konferencjach Episkopatu Polski i podjętych na nich uchwał, które przyczyniły się do pogłębienia życia religijnego w kraju i uporządkowania spraw kościelnych po okresie przeszło stuletniej niewoli. Zjazdy Biskupów, mając na względzie wewnętrzne sprawy Kościoła w Polsce, starały się uwzględniać w swych postanowieniach to wszystko, co odnosiło się lub mogło się przyczynić do podniesienia moralnego, religijnego i patriotycznego ówczesnego społeczeństwa. Biskupi mobilizowali duchowieństwo oraz laikat do wyężonej pracy dla dobra Kościoła i Ojczyzny.

BIBLIOGRAFIA:

Źródła archiwalne i drukowane:

Archiwum Diecezjalne Siedleckie w Siedlcach – ADS, *Acta ogólne Konferencji Biskupów*.

Sygn. K III nr 35, *Protokoły Zjazdów Biskupów 1919-1939* – PZB.

Sygn. K III nr 35, *Protokoły z posiedzeń Komitetu Biskupów 1924-1925* – PKB.

Acta Nuntiaturae Poloniae. Achilles Ratti (1918-1921), t. 57, vol. 1, red. Stanisław Wilk. 1995. Romae: Institutum Historicum Polonicum Fundatio Lanckoroński. *Codex Iuris Canonici*. 1974. Typis Polyglota Vaticana.

I Diari di Achille Ratti i Visitatore Apostolico in Polonia (1918-1919), red. Sergio Pagano, Gianni Venditti. 2013. Città del Vaticano.

Kakowski, Aleksander. 2000. *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*. Kraków: Platan. *Pierwszy Synod Plenarny w Rzeczypospolitej*. 1936. Warszawa (drukowano jako manuskrypt).

Opracowania:

Brudzisz, Marian. 1985. Czarnecki Mikołaj bp. W: *Encyklopedia Katolicka*, red. Romuald Łukaszyc, t. 3, 757. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Fąka, Marian. 1977. Kwestia prymasostwa w okresie arcybiskupich rządów kardynała Edmunda Dalbora (1915-1926). *Prawo Kanoniczne*, 1-2, 101-123; 3-4, 109-129.

- Hemperek, Piotr. 1970. Stanowisko prawne konferencji biskupów, *Prawo Kanoniczne*, 1-2, 21-43.
- Hemperek, Piotr. 1977. Konferencje biskupów metropolii warszawskiej (1906-1925). *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 5, 45-58.
- Hospes, 1927. Konferencje episkopatu prowincji warszawskiej (1906-1918). *Atheum kapłańskie*, 20, 109-126.
- Jezusek, Waclaw. 1971. Jak doszło do pierwszego spotkania episkopatu polskiego w Warszawie. *Prawo Kanoniczne*, 3-4, 331-333.
- Karbownik, Henryk. 1991. Wkład abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w prace konferencji biskupów polskich w latach 1909-1939. W: *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941) w pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci*, red. Andrzej Suski, Wojciech Góralski i Tadeusz Żebrowski, 235-254. Płock: Płockie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Kosiński, Stanisław. 1974. Schemat biograficzny kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski 1881-1948. *Nasza Przeszłość*, 42, 9-24.
- Kozyrska, Antonina. 2004. *Arcybiskup Edward Ropp. Życie i działalność*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Krasocki, Krzysztof. 1996. *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*. Poznań: Bene Nati.
- Kumor, Bolesław. 1980. *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Mysiek, Wiesław. 1966. *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939 (Zarys historyczny)*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Padacz, Władysław. 1970. Pierwsza Konferencja Episkopatu Polskiego. *Homo Dei*, 4, 310-312.
- Pest, Czesław. 2004. *Kardynał Edmund Dalbor (1869-1926). Pierwszy prymas Polski odrodzonej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Pietrzykowski, Jan. 1982. *Konferencje Episkopatu Polski w latach 1919-1939*. Lublin (mps, Biblioteka WSD Łąd).
- Rosowski, Witalij. 2008. *Dzieje rzymskokatolickiej diecezji kamienieckiej w latach 1918-1941*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Sołtyszewski, Stefan. 1967. Konferencje biskupów. *Prawo Kanoniczne*, 3-4, 29-44.
- Sztafrowski, Edward. 1984. *Konferencje Biskupie (studium historyczno-kanoniczne)*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Wilk, Stanisław. 1988. Funkcja prymasa Polski w II Rzeczypospolitej. *Studia Theologica Varsaviensia*, 26, 161-188.
- Wilk, Stanisław. 1992. *Episkopat Kościoła Katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Włodarczyk, Tadeusz. 1986². *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, t. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wolny, Jerzy. 1986. Arcybiskup Adam Stefan Sapieha o zadaniach episkopatu i biskupa. W: *Księga Sapieżyńska*, red. Jerzy Wolny, t. 2, 59-69. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.